

МОДЕЛЮВАННЯ СКЛАДНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

УДК 338.001.8

В.В. Бирський

кандидат економічних наук, доцент
Запорізька державна інженерна академія

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Статтю присвячено проблемі аналізу сучасного стану напрямів наукових досліджень економічних систем в умовах трансформаційної економіки України.

Ключові слова: державне управління, бюджетне регулювання, тіньовий сектор економіки, розвиток регіонів, бізнес-планування діяльності підприємств, антикризове управління, доходи домогосподарств.

I. Вступ

Сучасний розвиток економіки України відбувається на ринкових засадах. Традиційна наукова думка виходить з того, що ринкова економіка – це різновид організації взаємовідносин між економічними суб'єктами, за якого продукт виробляється з метою продажу його на ринку, тобто стає товаром. Важливою складовою ринкової економіки є сформований інститут ринку, який дає виробникам продукції можливість вступати у взаємодію зі споживачами. При цьому ціни на продукцію встановлюються вільно, лише під впливом попиту та пропозиції таким чином, щоб забезпечити реалізацію економічних інтересів усіх суб'єктів ринку. Отже, економічний інтерес є рушійною силою всіх суб'єктів ринку, будь-то окремих індивідів, домогосподарств, підприємств різних форм власності, територіальні економічні угруповання або держава в цілому. Процес становлення та розвитку ринкових економік світу привертає пильну увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців.

II. Постановка завдання

Мета статті – визначити пріоритетні напрями розвитку методів економіко-математичного моделювання з означеної проблеми; обґрунтувати актуальність цих напрямів досліджень, з'ясувати їх рівень розробки та визначитись із колом нерозглянутих питань.

III. Результати

Наукові дослідження останнього десятиріччя [1–4] дають змогу виділити два основні напрями за ознакою економічного середовища: макроекономічний рівень, що вивчає проблеми моделювання ринкових перетворень на загальнодержавному рівні, та мік-

роекономічний рівень, який вивчає механізми адаптації суб'єктів господарювання та домогосподарств в умовах трансформаційних змін ринкового середовища. Кожний із зазначених напрямів представлений широким колом наукових праць та, відповідно, проблемних питань. Розглянемо їх детальніше.

1. Макроекономічний рівень з вивчення проблем моделювання ринкових перетворень на загальнодержавному рівні.

Одним з найголовніших питань макроекономічного моделювання є місце та роль державного управління в умовах ринкової економіки [1; 2]. Відомими представниками зарубіжної наукової думки з цього напрямку досліджень є Л. Абалкін, Дж. Б'юкенен, А. Вагнер, Дж. Грейсон, Л. Ерхард, Б. Мільнер, Г. Мюрдаль, Б. Плишевський, Р. Солоу, Я. Тінберген, А. Хансен та ін. Ураховуючи специфіку українського досвіду побудови ринкових відносин, поряд із проблемою державного регулювання в науковій літературі одночасно обговорюється питання інституційних перетворень. Вагомий внесок у розробку загальнометодологічних принципів інституційного середовища належить ряду авторитетних українських учених: О. Алімовій, О. Амоші, О. Гальчинському, В. Гейцю, Б. Кваснюку, Ю. Палкіну, Б. Пасхаверу, В. Тарасевичу, М. Якубовському. Проте, незважаючи на значний обсяг нагромадженого досвіду, методів та моделей державного регулювання, до сьогодні невизначеними залишаються особливості дій стабілізаторів, притаманних трансформаційним економікам.

Одним з найбільш дієвих інструментів державного управління в умовах ринкової економіки є бюджетне регулювання як головний макроекономічний регулятор. До найбільш відомих зарубіжних учених, що є авто-

рами теоретико-методологічних основ з цього напрямку економіко-математичного моделювання, можна зарахувати Е. Аткинсона, Г. Брауна, Р. Дорнбуша, Дж. Кейнса, Г. Ламберта, В. Нордхауса, Дж. Стігліца, Ч. Тібу, С. Фішера, С. Хаджеса та ін. Сучасний стан бюджетного регулювання на Україні в рамках цієї проблематики не дає вітчизняним науковцям змоги розглядати його відокремлено від соціальної політики держави та економічних підстав її реалізації, а також податкової політики тощо.

Одним із критеріїв забезпечення ефективною бюджетної політики на рівні держави є інфляційні процеси в економіці [3]. Важливу роль у вивченні цього напрямку відіграють праці українських учених О. Барановського, О. Гальчинського, Н. Гребенюка, Б. Кваснюка, В. Міщенко, В. Найдьонова, С. Панчишина, В. Пинзеника, В. Федосова та ін. Дискусійною проблемою на сьогодні, згідно з проведеним аналізом, є питання щодо найбільш прийняттого рівня інфляції з погляду економічного зростання.

Іншим критерієм, за яким можна судити про якість бюджетного регулювання, є обсяг тіньового сектору економіки. Сама наявність тіньового сектору зменшує можливості уряду країни впливати на макроекономічну ситуацію. Належної уваги зазначена проблема здобула в працях зарубіжних учених Л. Абалкіна, Д. Блейдса, Ф. Глісіна, Б. Даллага, Л. Ебергарда, М. Картера, М. Лакко, О. Осипенко, У. Тіссена, А. Шестакова, Ф. Шнайдера. Серед вітчизняних учених проблема існування тіньового сектору, хоча й не є такою поширеною, як інші напрями економіко-математичного моделювання, проте також набула гідного висвітлення у працях Н. Бокуна, Є. Воробйова, А. Гальчинського, Б. Губського, Г. Задорожнього, В. Колота, В. Лисицького, В. Мандибури, Б. Пасхавера, Т. Приходько, С. Тютюнникова.

Шлях України до лібералізації торговельних відносин з іншими країнами світу, вступ до Світової організації торгівлі вказали на сучасні проблеми її промисловості, а саме: спрямованість на первинну обробку ресурсів, малу концентрацію високотехнологічного виробництва та низький рівень конкурентоспроможності продукції. Тому значна кількість наукових праць сучасності спрямована на забезпечення умов для створення режимів посиленої інвестиційної та інноваційної діяльності з використанням як внутрішніх, так і запозичених міжнародних ресурсів [1]. Так, висвітленню характерних особливостей державної інноваційної політики, а також інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств присвячено праці українських науковців О. Амоші, С. Архіреєва, Ю. Бажала, В. Бакуменко, А. Гальчинського, В. Гейця, Б. Данилишина, Я. Жа-

ліло, С. Злупки, Д. Карамішева, В. Мельника, А. Пересади, С. Салиги та М. Якубовського.

Важливу роль у забезпеченні бюджетної політики держави та активізації внутрішніх інвестиційних ресурсів як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники відводять фінансовому сектору економіки, зокрема банківській діяльності. Вагомий внесок у сфері економіко-математичного моделювання грошового обігу зробили Л. Абалкін, Дж. Гелбрейт, Е. Долан, Дж. Кейнс, О. Лаврушин, А. Лаффер, Ф. Неймарк, П. Роуз, А. Філіпс, Дж. Хікс. Вітчизняні дослідники у своїх працях активно вивчають особливості функціонування банківської системи в умовах трансформаційних економічних змін, проблеми інтегрованого підходу до управління банківськими активами та пасивами, кредитування суб'єктів господарювання та населення. Результати досліджень українських учених знайшли яскраве відображення у працях В. Вернадського, В. Вітлінського, А. Гальчинського, В. Гетьмана, А. Гриценка, Б. Губського, О. Заруби, М. Зібера, О. Пилипченка, Л. Сергєєвої, А. Сігала, В. Федосова, О. Черняка та В. Ющенка. Актуальність досліджуваної тематики в умовах України підтверджується недосконалістю існуючих систем банківського ризик-менеджменту, наявними проблемами адаптації банківських організаційних структур та банківської системи в цілому до умов глобальної фінансової кризи.

Поряд із розглянутими напрямами економіко-математичного моделювання, до сфери наукових інтересів вітчизняних фахівців на макрорівні входять також проблеми забезпечення розвитку окремих регіонів та галузей економіки [1; 4]. Особливо актуальним напрямом економіко-математичного моделювання є забезпечення економічного розвитку регіонів: забезпечення ефективності реалізації процесів регіональної ринкової трансформації; визначення теоретичних та практичних аспектів розвитку економіки регіонів з позиції їхніх економічних інтересів; оцінювання економічного потенціалу регіонів на основі уніфікації його окремих складових з метою розробки подальших стратегій регіонального розвитку; формування та реалізація програм розвитку різних галузей промисловості регіонів. Серед вітчизняних авторів найбільш відомими є наукові праці О. Алімова, О. Амоші, В. Андріанова, А. Бутенка, А. Гальчинського, Б. Данилишина, В. Гейця, М. Кизима, Т. Клебанової, Я. Олійника, В. Пономаренка, А. Чаусовського, А. Чухно, Л. Шевченка. Як зазначають самі дослідники, широке коло питань досі залишається не визначеним. По-перше, це стосується дієвих механізмів визначення економічних інтересів регіонів, методів їхньої реалізації та оцінювання впливу на функці-

онування національної економіки. По-друге, на сьогодні не існує загальновизнаного підходу до оцінювання потенціалу регіонів. Саме поняття потенціалу економічної системи трактується по-різному. Виключну роль серед різних галузей економіки вітчизняні науковці у своїх працях відводять сільському господарству.

Наступною актуальною проблемою сучасності в Україні, увагу на якій зосереджують вітчизняні науковці, є розвиток малого підприємництва. За даними Державного комітету статистики, у 2010 р. частка валового внутрішнього продукту, виробленого малими підприємствами, не перевищувала 18%. Сприяння державою розвитку малого підприємництва є дієвим механізмом, що може забезпечити економічне зростання навіть у середньо- та короткостроковому періоді. Позитивним аспектом розвитку малого підприємництва також є сприяння зайнятості населення та зменшення рівня безробіття. Важливий внесок у розвиток економіко-математичного моделювання з питань підтримки малого бізнесу належить українським ученим В. Базилевичу, О. Бакаєву, І. Благу, В. Вітлінському, В. Вовку, А. Гальчинському, А. Гриценку, Ю. Єханурову, Т. Ковальчуку, І. Кузнєцовій, Ю. Лисенку, С. Мочерному та ін. Проте сучасний практичний рівень вирішення цієї проблеми не відповідає потребам економіки.

Проведений у рамках цього дослідження аналіз сучасних напрямів наукової думки вітчизняних учених дав змогу виділити ще одне проблемне коло питань, присвячених розвитку трудових ресурсів. До його складу увійшли: реформування системи освіти з метою підготовки кваліфікованих спеціалістів; вивчення трудової міграції як на внутрішньодержавному ринку, так і на світовому, розробка державної міграційної політики; вивчення трудових ресурсів з позиції людського та інтелектуального капіталу, зміщення акценту від трудових ресурсів до інноваційного ринку праці. Усі зазначені напрями досліджень вивчалися західними економістами в контексті вирішення проблеми економічного зростання. До найбільш відомих авторів належать Г. Беккер, Д. Бел, Т. Веблен, Дж. Гелбрейт, Е. Денісон, Е. Еренберг, Дж. Кендрік, М. Портер, Д. Робінсон, Т. Стюарт, Т. Шульц. Серед вітчизняних фахівців слід відзначити праці Д. Богині, В. Гейця, М. Долішнього, І. Каленюка, В. Куценка, Е. Лібанової, М. Малика, В. Порохні, Г. Тітової, С. Трубича, А. Чухно, М. Шульги та ін.

Таким чином, нами було проведено аналіз найбільш актуальних на сьогодні проблем, пов'язаних з макроекономічним рівнем моделювання, які знайшли найбільше висвітлення у працях вітчизняних

учених. Наступним напрямом, на якому робиться особливий акцент, є мікроекономічний рівень, що вивчає механізми адаптації підприємств до нових ринкових умов.

2. Мікроекономічний рівень, що вивчає механізми адаптації суб'єктів господарювання та домогосподарств в умовах трансформаційних змін ринкового середовища. Аналізуючи праці українських науковців початку ХХІ ст., можна виділити два пріоритетні напрями – це бізнес-планування та антикризове управління сучасними підприємствами в умовах трансформаційних змін зовнішнього середовища.

Перший напрям з розробки методів та моделей бізнес-планування діяльності підприємств включає: розробку організаційних стратегій розвитку підприємств або вирішення завдань їхньої реструктуризації; розробку стратегій ринкової поведінки підприємств, у тому числі з урахуванням методів і моделей промислового маркетингу та фінансового менеджменту; вирішення проблеми аналізу збуту та прогнозування попиту на продукцію власного виробництва. Фундаментальні дослідження з цього приводу з використанням економіко-математичного моделювання наведено у працях В. Базилевича, В. Заруби, Т. Клебанової, В. Корінева, М. Лепи, Ю. Лисенка, С. Салиги, А. Семенова та ін.

Другий напрям з розробки методів та моделей антикризового управління підприємствами в умовах ринкової економіки базується на зарубіжному досвіді антикризового менеджменту. Найбільш повно цю проблематику висвітлено у працях І. Ансоффа, Р. Блейка, Дж. Грейсона, Е. Долана, Є. Зайделя, Р. Мертона, Т. Петерса, С. Росса, П. Хенсея та ін. Українські економічні реалії початку ХХІ ст. доповнили цей науковий напрям дослідженнями правового регулювання інституту банкрутства та розробкою кількісних методів оцінювання вірогідності його настання. Значний внесок у вирішення цих питань належить Д. Богині, М. Герасимчуку, С. Жилінському, Ю. Колісник, К. Сализі, О. Чувпило, Н. Шмиголь.

Мікроекономічний рівень моделювання у вітчизняному науковому просторі, як зазначалось раніше, також представлений працями, що визначають місце та роль домогосподарств у національній економіці. Проблема національного масштабу України протягом останніх десятиріч є тотальна бідність населення. Економічні аспекти утворення доходів на рівні домогосподарств фундаментально досліджуються в наукових працях зарубіжних та вітчизняних учених: А. Базилюка, Р. Барра, І. Бондара, В. Гейця, С. Коваленко, А. Колота, В. Куценка, Е. Лаврова, В. Лагутіна, Е. Лібанової, В. Ман-

дибури, О. Палія, С. Реверчука, Є. Слуцького, О. Сурінової, Ф. Хайєка, Д. Хікса, Ю. Чумаченко та ін. Незважаючи на велику кількість авторів, що займаються проблемами моделювання доходів домогосподарств, більшість сучасних розробок цього напрямку виконувались з урахуванням макроекономічного, або регіонального, рівня. Тому комплексного підходу до оцінювання

та моделювання життєздатності домогосподарств в умовах трансформаційної економіки на сьогодні не існує.

IV. Висновки

Таким чином, проведений аналіз дає змогу отримати комплексне уявлення про сучасні напрями наукових досліджень з розвитку економічних систем в умовах ринкової економіки (див. рис.).

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ РІВЕНЬ МОДЕЛЮВАННЯ

Визначення місця та ролі державного управління в ринковій економіці
Механізм функціонування та масштаби діяльності державного сектору економіки
Бюджетне регулювання як головний макроекономічний фактор
Визначення природи інфляційних процесів. Розробка державної антиінфляційної політики
Непрямі методи оцінювання тіньової економіки
Активізація інвестиційної та інноваційної діяльності за рахунок внутрішніх та зовнішніх запозичених ресурсів
Зabezпечення стабільності функціонування фінансового сектору економіки: – розвиток систем банківського ризик-менеджменту; – адаптація банківських організаційних структур та банківської системи в цілому до умов глобальної фінансової кризи
Економічний розвиток регіонів: – забезпечення ефективності реалізації процесів регіональної ринкової трансформації; – регулювання регіональних економік та процесів їх адаптації до зовнішніх змін з позиції економічних інтересів самих регіонів; – оцінка економічного потенціалу регіонів на основі уніфікації його окремих складових з метою розробки подальших стратегій регіонального розвитку; – формування та реалізація програм розвитку різних галузей промисловості регіонів
Реформування механізмів та форм сільськогосподарських відносин
Трансформація систем внутрішньої та зовнішньої торгівлі, формування ринкової інфраструктури
Розвиток малого підприємництва
Розвиток трудових ресурсів: – реформування системи освіти з метою підготовки кваліфікованих спеціалістів; – вивчення трудової міграції як на внутрішньодержавному, так і на світовому ринку; – розробка державної міграційної політики; – вивчення трудових ресурсів з позиції людського та інтелектуального капіталу, зміщення акценту від трудових ресурсів до інноваційного ринку праці

МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ РІВЕНЬ МОДЕЛЮВАННЯ

Оптимізація діяльності підприємств різних форм власності та галузевої належності на основі бізнес-планування: – розробка організаційних стратегій розвитку підприємств або вирішення завдань їх реструктуризації; – розробка стратегій ринкової поведінки підприємств; – розробка державної міграційної політики; – моделювання збутової діяльності та прогнозування попиту на продукцію власного виробництва
Антикризове управління сучасними підприємствами (антикризовий менеджмент)
Моделювання доходів та життєспроможності домогосподарств в умовах трансформаційної економіки

Рис. Аналіз сучасних напрямів наукових досліджень

Отже, можна зробити висновок, що вітчизняна наукова школа, спираючись на світовий досвід, ставить перед собою досить широке коло різнопланових завдань, посилюючи роль економіко-математичного моделювання. Однак кожний з напрямів досліджень містить достатню кількість невиріше-

них питань, тому завдання моделювання стратегій сталого розвитку економічних систем є актуальним.

Список використаної літератури

1. Гейц В. Проблемность структурных трансформаций экономики стран с развивающимися рынками / В. Гейц // Еко-

-
- номіка і прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 54–69.
2. Бутко М. Державне регулювання, як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіонів / М. Бутко // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 36–44.
3. Сухань В. Факторы современной инфляции в Украине / В. Сухань // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Карабіна. – 2007. – № 755. – С. 34–38.
4. Василенко В. Методологія економічної діагностики регіонів / В. Василенко // Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 4–17.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2012 р.

Бирский В.В. Современные направления исследований экономических систем

Статья посвящена проблеме анализа современного состояния направлений научных исследований экономических систем в условиях трансформационной экономики Украины.

Ключевые слова: государственное управление, бюджетное регулирование, теневой сектор экономики, развитие регионов, бизнес-планирование деятельности предприятий, антикризисное управление, доходы домохозяйств.

Birsky V. Advanced economic research systems

The article deals with analysis of current research directions economic systems in conditions economy of Ukraine.

Key words: public administration, budget control, shadow economy, regional development, small business, business planning companies, crisis management, household incomes.